

ПРИНЦИП КОЛЕКТИВНОЇ САМООБОРОНИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В сучасних умовах, коли класичні міжнародно-правові системи забезпечення безпеки стрімко втрачають свою ефективність, необхідність вдосконалення форм і змісту співпраці країн-членів Європейського Союзу стає все більш очевидною. Однією з відповідей на такі виклики і є Європейська політика безпеки і оборони, де Європейському Союзу вдалося досягти значних успіхів, закріпивши принцип колективної самооборони в Лісабонському договорі.

Колективна самооборона – це не просто спільні дії держав, на які одночасно здійснюється напад. Вона відрізняється від індивідуальної тим, що при колективній самообороні право на неї виникає для держави

---

¹ Кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

² Студентка 5 курсу слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

не через факт нападу на неї, а через факт нападу на іншу державу. В основі колективної самооборони часто лежать взаємні обов'язки держав по яким-небудь договорам в сфері безпеки. В. К. Собакін вважав, що «право колективної самооборони означає право держави, на яку не було здійснено збройного нападу, надати збройну допомогу державі, яка піддалася такому нападу і просить про допомогу» [3]. Наявність подібних зобов'язань відіграє певну превентивну роль, так як потенційний агресор в разі здійснення збройного нападу матиме справу не з однією державою, а, як мінімум, з декількома або навіть з цілою групою держав.

Перед європейськими державами в другій половині ХХ століття стояли економічні, соціальні та військові завдання. І саме вирішення військового завдання – вирішилося введенням системи колективної безпеки, суттю якої стало надання спільної допомоги державі, що виявилася жертвою агресії. Перші договори, які були укладені головним чином були направлені проти Німеччини. До них слід віднести двосторонній договір між Великою Британією і Францією («Договір Дюнкерка» 1947 р.) та в 1948 році був підписаний договір про колективну самооборону між Францією, Великобританією і країнами Бенілюксу, так званий Брюссельський пакт, який в 1954 році ліг в основу Західноєвропейського союзу як структури, відповідальної за колективну безпеку в Європі.

Отже, 17 березня 1948 р., ще за три роки до створення Європейсько-го співтовариства вугілля і сталі, було укладено Договір про економічне, соціальне і культурне співробітництво і колективну самооборону (відомий як Брюссельський пакт і Західний союз).

Відповідно до даного договору основним завданням цієї організації було створення власної військово-політичної і економічної організації держав-учасниць, та закріплювалось положення про надання допомоги тій стороні яка зазнала нападу (ст. V) [4]. Проте, Брюссельський пакт, який заснував Західний союз, втратив своє значення після того, як 4 квітня 1949 р. США і Канада підписали з Данією, Ісландією, Італією, Норвегією і Португалією Вашингтонський договір, з метою об'єднання зусиль для колективної оборони, збереження миру та безпеки в Північно-атлантичному регіоні. Важливо те, що в даному договорі було закріплено термін «колективна самооборона». Сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх: і, відповідно, вони домовляються, що в разі здійснення такого нападу кожна з них, реалізуючи

своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтвержене Статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні (ст. 5) [2].

Таким чином норма про колективну самооборону почала вкорінюватися в європейську систему міжнародної безпеки. Принцип колективної самооборони в установчих договорах Європейського Союзу був відсутній, не дивлячись на стрімкий розвиток політики безпеки як нової міжнародно-правової форми співпраці держав-членів.

Тому принцип колективної самооборони вперше на законодавчому рівні з'явився в Лісабонському договорі про ЄС, тим самим фактично ліквідував Західноєвропейський Союз. Відповідно до ст. 42 вищезазначеного договору – у разі якщо держава-член зазнає збройної агресії на його території, інші держави-члени повинні надати йому допомогу і сприяти всіма можливими для них засобами відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Це не зачіпає особливого характеру безпекової та оборонної політики деяких держав-членів.

Реалізація зазначеного принципу здійснюється через створення місій. Рішення про початок здійснення будь-якої з місій, приймаються Радою одноголосно за пропозицією Верховного представника Союзу у закордонних справах і політиці безпеки, або за ініціативою держави-члена. Верховний представник, при необхідності, спільно з Комісією, може запропонувати задіяти національні засоби, а також інструменти Союзу.

Передбачені в параграфі 1 статті 42 Договору про ЄС місії, в рамках яких Союз може вдаватися до цивільних і військових засобів, включають: спільні операції з роззброєння; гуманітарні місії та місії по евакуації; місії, пов'язані з наданням порад та сприяння у військовій сфері; місії щодо запобігання конфліктів і підтримання миру; місії бойових підрозділів з врегулювання криз, в тому числі місії по відновленню миру і стабілізаційні операції після закінчення конфліктів. Рада приймає рішення щодо зазначених місій, визначаючи їх цілі та межі, а також загальні умови їх здійснення. Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки під керівництвом Ради, в тісному і постійному контакті з Комітетом з питань політики і безпеки піклується про координацію цивільних і військових аспектів цих місій.

В рамках рішень, прийнятих відповідно до статті 43 Договору про Європейський Союз, Рада може доручати реалізацію будь-якої місії групі держав-членів, які бажають цього і мають у своєму розпорядженні для подібної місії необхідними потенціалами, з метою забезпечення захисту цінностей Союзу і для того щоб послужити його інтересам. Дані держави-члени за участю Верховного представника Союзу у закордонних справах і політики безпеки домовляються між собою про управління процесом реалізації місії. Держави-члени які беруть участь в реалізації місії регулярно інформують Раду про хід її здійснення за своєю власною ініціативою або за запитом будь-якої держави-члена. Держави-члени, які приймають участь негайно звертаються до Ради, якщо реалізація місії викликає значні наслідки або вимагає зміни мети, меж або умов даної місії, які зафіксовані у прийнятому рішенні. У таких випадках Раді необхідно прийняти нове рішення.

Також, держави-члени, які відповідають більш високим критеріям військових потенціалів і взяли на себе в цій сфері більш жорсткі зобов'язання з метою виконання максимально складних місій, повинні встановити постійну організовану співпрацю в рамках Союзу. Для цього таким державам-членам потрібно повідомити про свої наміри Раду та Верховного представника Союзу у закордонних справах і політики безпеки. Протягом трьох місяців після зазначеного повідомлення Рада приймає рішення, яке встановлює постійну організовану співпрацю і фіксує список держав-членів, які беруть участь. Дане рішення Рада приймає кваліфікованою більшістю після консультації з Верховним представником. Будь-яка держава-член, яка в подальшому забажає стати учасником постійного організованого співробітництва, повідомляє про свій намір Раду та Верховного представника. Якщо держава-член перестає відповідати критеріям або більше не здатна нести зобов'язання, які передбачені в статтях 1 і 2 Протоколу про постійне організованому співпраці, то Рада може прийняти рішення, яке припиняє участь даної держави. А також, така держава може сама забажати вийти з постійного організованого співробітництва, про що повинна повідомити Раду [1].

Правове регулювання діяльності спеціальних місій ЄС має подвійну природу, та здійснюється у відповідності до норм міжнародного права у відносинах між ЄС та країною перебування місії та у відповідності до права ЄС у відносинах між Союзом та Місією.

Географічно місії розподіляються виходячи з потреб захисту інтересів ЄС. Значну увагу у своїй миротворчій діяльності ЄС приділяв Балканам. Саме принцип колективної самооборони був реалізований під час Громадянської війни в колишній Югославській Республіці Македонія, яка розпочалася між урядом Македонії та етнічними албанськими повстанцями в період між березнем і червнем 2001 року, та закінчилася втручанням НАТО та Європейським Союзом, який виконував операцію Конкордія до грудня 2003 року, а її успішне завершення дозволило замінити її поліцейською місією Проксіма, яка тривала до кінця 2005 року. Практично паралельно з поліцейською місією в Македонії ЄС розгорнув в січні 2003 р. Поліцейську місію в Боснії та Герцоговині. Саме ця місія вважається першою поліцейською місією ЄС. Місія прийшла на заміну вже діючим з 1995 р. Міжнародним спеціальним поліцейським силам ООН, тобто вона могла використовувати їх досвід та інфраструктуру.

Також значна увага приділяється пострадянським країнам. Але і тут присутність ЄС носить допоміжний характер і поки не може надавати визначального впливу на процеси стабілізації і мирного врегулювання.

Водночас, безпекова політика ЄС досягає і більш віддалених частин світу, внаслідок чого поліцейські місії Союзу були розгорнуті в регіонах Африки та Далекого Сходу. Першим прикладом використання в Африці нових можливостей, які з'явилися в ЄС, стала воєнна операція «Артеміда», яка проводилася в червні-вересні 2003 р. в Демократичній Республіці Конго. Головна роль в операції належала Франції, яка взяла на себе організацію командування і формування основного контингенту задіяної сили.

На сьогодні лише дві миротворчі місії носять виключно військовий характер. Це пов'язано з існуванням низки серйозних недоліків: відсутність належних ресурсів та впливу, через що миротворчі операції не завжди є ефективними; під час існування кризових ситуацій, держави не завжди згодні на втручання ЄС; неспіввідношення сил і засобів, які виділяються різними державами-членами Європейського Союзу. Але, на нашу думку, головною проблемою є – існування недоліків координації між ЄС та НАТО. Це проявляється в тому, що маючи повну інформацію про прийняті рішення ЄС у спільній миротворчій операції, НАТО може не надавати звітів про свої власні дії.

Отже, принцип колективної самооборони є одним з найважливіших для Європейського Союзу, адже збільшення кількості кризових регіонів

і наявність існуючих конфліктів можуть зачіпати країни ЄС, навіть якщо збройні напади відбуваються за межами Європи, а загроза нападу на одну з країн-членів може швидко поширитись на весь Європейський Союз. Тому необхідно зміцнювати потенціал, який формується в рамках спільної політики безпеки і оборони, який компенсує недостачу ресурсів, необхідних у миротворчих операціях. Та важливо координувати свої дії в сфері врегулювання конфліктів з ООН.

Література:

1. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029/page2
2. Північноатлантичний договір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950_008
3. Собакин В. К. Коллективная безопасность – гарантия мирного сосуществования. М.: 1962. С. 300
4. The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weu.int/Treaty.htm>
5. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері // Проблеми законності. 2017. – Вип. 139. С. 264–277.